

Modest Prats, una persona compromesa

«M'han de permetre una confessió —una confessió ben poc original en aquesta hora d'escepticismes generalitzats: estic decebut. Aquesta Europa que es va precisant en l'horitzó no és l'Europa que molts havíem somniat. Els ho dic així, amb tota la franquesa del món, perquè em sembla millor començar d'una forma clara i contundent que no pas perdre'm en el bosc de les bones intencions i de les certeses.»

Ara fa uns vint-i-cinc anys, essent rector de la Universitat de Girona, vaig començar així una conferència, en el marc de les jornades que el Patronat Català pro Europa cada any organitzava a Cap Roig. Després, continuava amb la meva reflexió sobre llengües i nacions: «Molta gent, a Europa, ha sofert les conseqüències nefastes de la instauració dels estats moderns. Tots sabem que la majoria d'aquests estats, des del segle xv i, sobretot, des del xix, s'han construït sobre la base d'una annexió de diferents nacions assumides en una unitat central que imposa a totes un mateix ordenament polític, una mateixa història, una mateixa llengua, i que s'aferma en l'enfrontament amb els pobles veïns. És en el record d'aquelles lluites que encara som capaços de gratar en l'epidermis de l'Europa actual per trobar aquella Europa mítica que potser havia descrit Josep Carner quan, en el poema *Bèlgica*, parla d'«una nació de bones gents plegades...». Darrerament, els responsables dels estats que, en última instància, han signat la construcció de l'Europa que tenim entre mans, s'han atipat de proclamar una màxima que és la que anima la seva filosofia: no volem sentir parlar, diuen, de nacionalismes disgregadors, perquè són la cisterna d'on puen els racismes, les incomprendions, les lluites. La barbàrie, en definitiva. D'aquesta manera s'aprofiten per enfortir, encara més, les seves pròpies consciències nacionals, les seves pràctiques centralistes».

Com podeu suposar, després d'aquest començament no em van convidar mai més. Guardo a casa l'esborrany d'aquella intervenció. És ple de correccions amb la lletra de Modest Prats. És, malauradament, tants anys després, una conferència que no solament certificava un estat de coses, sinó que preveia el present (i potser el futur) que ara mateix estem patint.

Sempre m'he sentit content d'haver escrit aquella conferència amb en Modest. Per això m'hi vaig referir en una ocasió en la qual havia de parlar del paper que en Modest Prats havia tingut en els primers moments de la nostra universitat. Quan em van encarregar la conferència, em vaig sentir temptat per l'afalac i pels copets a l'esquena de persones importants. I, és clar, el text que m'anava sortint era un text per a satisfer. Jo em sentia incòmode pensant que estava traint la universitat compromesa que tots havíem somniat tantes vegades. Per això vaig cridar en Modest i li vaig demanar que m'ajudés. Vam escriure el text conjuntament, barallant-nos. Abans de fer la conferència em sentia inquiet. Era la conferència que jo volia fer, però no era la conferència que havia estat a punt de fer. I és que, ja se sap, ser fidel a les idees costa, com treballar o com ser tolerant, i sovint cal que t'hi ajudin. En aquella ocasió, en Modest ho va fer.

Ara, força anys després, tot rellegint les «Quatre cartes i una postal a la societat catalana. Valors i contravalors. Perspectives i tendències», que Modest Prats va presentar en unes jornades que l'any 1993 va organitzar la Facultat de Teologia de Catalunya, he pogut confirmar que aquella conferència meva de Cap Roig no era del tot meva: hi ha més que la mà d'en Modest. I me n'he tornat a sentir content.

Per això, aprofitant que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans es reuneix a Castelló d'Empúries, que és on va néixer i on està enterrat en Modest, hem pensat que valia de pena de reunir-nos per llegir-ne uns fragments.¹ També de fer una edició sencera dels tres textos. No hi veureu aquell Modest de riulla grossa, ni el de la veu profunda; tampoc el Modest xerraire i enamorat d'Itàlia, ni el Modest filòleg. Hi trobareu un Modest més jansenista, més preocupat, més intransigent. Aquell Modest que no en deixava passar ni una; aquell que convertia els dubtes en la força per seguir avançant. Un Modest extraordinari. Un Modest més mestre.

JOSEP M. NADAL
Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans

1. La lectura dels textos de Modest Prats va anar a càrrec d'Isidor Mari.

Meditació ignasiana sobre la normalització lingüística²

Això es veia venir. No calia pas ser un observador massa agut per endevinar que, en poc temps, arribaríem on som ara. Potser és justificable que ens deixéssim enganyar pel miratge creat amb la mort del dictador (o hauria de dir l'«anterior cap d'Estat»?), però ja em costa més d'entendre la persistència d'una visió de la realitat i d'uns plantejaments teòrics tan il·lusoris: un mínim de lucidesa ens n'hauria hagut de mostrar de seguida la fallàcia i la inconsistència. Era previsible l'esgotament d'un discurs que no renovava les bases del seu pensament i que exhauria tota la seva força en la repetició publicitària d'uns eslògans. Es podia suposar fàcilment que, un cop fracassats els intents més selvàtics d'oposició a la democràcia i a la recuperació nacional i lingüística, trobarien recursos insidiosos, intel·lectualment elaborats, de desprestigi de les afirmacions nacionalistes catalanes. No s'havia pas de tenir un nas gaire fi per ensumar que, darrere les apologies d'una determinada modernitat i d'un vell liberalisme lleugerament retocat, no costaria gens d'atribuir olors ràncies de reaccionarisme ruralista i de feixisme totalitari a les reivindicacions i als esforços fets a favor d'una llengua malparada i d'un país mig desfet. Era d'esperar, per poca perspicàcia que es tingués, que no es podria mantenir tensa la voluntat, sense defallir, quan la decisió només era filla de l'engrescament o d'un repàs simplista de la història, explicada com una elemental pel·lícula de bons i dolents. Això es veia venir. No m'ha sorprès gaire, doncs, la constatació d'un estat d'ànim generalitzat, més o menys difús, que trobo precisat en unes característiques íntimament relacionades.

a) La fatiga catalanista. Al cap d'un decenni llarg de repetir el mateix discurs, la impressió d'inutilitat i de fracàs s'apodera de l'esperit de molts. Un model d'estat, que repinta la façana amb tons democràtics i autonomistes, s'imposa amb una força inexorable i no deixa esclatxes per on introduir eficaçment una concepció nova, capaç de crear un espai en el qual els vells catalanistes haurien provat de viure amb un mínim de comoditat. L'Europa, que els poderosos estats van construint amb una lentitud molt ben calculada, es va esborrant de mica en mica en tant que horitzó esperançat d'un reconeixement satisfactori de la nostra personalitat col·lectiva. Els minsos i contradictoris resultats obtinguts pel treball de normalització lingüística i la consciència, cada cop més aguda, de la marginalitat a què seran reduïdes moltes llengües per les noves formes de fluïda relació internacional han anat creant el convenciment de l'esterilitat de tot esforç resistencial, i, fins i tot, en alguns —poetes, novel·listes, professors universitaris...— un senti-

2. «Meditació ignasiana sobre la normalització lingüística» va ser publicat per primera vegada a la col·lecció «Cultura i Entorn» de la Fundació Caixa de Barcelona, el novembre del 1989. El nostre text l'hem extret de la reproducció que va aparèixer a *Engrunes i retalls: Escrits de llengua i de cultura catalanes*, Girona, CCG Edicions, 2009, p. 424-436.

ment d'odi envers la pròpia llengua, que experimenten com una condemna de la seva obra a la irrellevància i a la inanitat.

b) El complex nacionalista. Finalment ho han aconseguit. L'argumentació ha estat formulada des de la dreta fins a l'esquerra, des de Martín Villa fins a Semprún. L'hem llegida en articles i llibres dels nous orteguians madrilenys i en els de joves *maitres à penser* barcelonins. Encara que els accents fossin diversos, el nervi de l'acusació era el mateix: el nacionalisme significa la negació de la modernitat, és la romanalla d'un món arcaic i reaccionari, quan no s'ha convertit en el reducte d'aquella ideologia que portà Europa a les guerres i a les destruccions més monstruoses de la història. El pronòstic era clar: si a Catalunya s'imposava el pensament nacionalista, es condemnava el país a perdre el tren del futur i a instal·lar-se en un provincianisme ridícul.

Als primers anys de la Transició, va funcionar relativament una línia de defensa muntada sobre tres perns: la convicció satisfeta de la superioritat econòmica, civil i cultural d'una Catalunya moderna enfront d'una Espanya endarrerida i folklòrica; la denúncia del nacionalisme espanyolista que s'amagava, disfressat de modernor, darrere dels arguments dels acusadors; la queixa constant, sovint en un to de ploràmiques inconsolable, contra la mala fe de Madrid. No s'ha anat mai més enllà d'un nacionalisme a la defensiva, sense renovar-ne les bases teòriques tal com exigien els canvis polítics, socials i culturals del món on vivim. A poc a poc, però amb una gran eficàcia, s'ha estès la convicció que la proposta nacionalista és simplement una tossuda i enfadosa reivindicació que necessita el recurs constant al passat i al greuge per mantenir-se i engrèixar-se, i que no té res a dir, amb una validesa mínima, de cara a un futur que ja és present. En un clos més domèstic, ja s'ha aconseguit que gairebé ningú no s'atreveixi ni a pronunciar el terme Països Catalans, ni a pensar Catalunya més enllà dels límits que han establert la Constitució espanyola i els estatuts d'autonomia. És tan fort el complex induït en l'ànim de molts que ja comencem a detectar mostres de catalanisme vergonyant.

c) L'avorriment d'una lenta normalització. A l'hora de parlar de la situació lingüística del país he volgut fer les referències precedents perquè em semblen indispensables. Es tracta d'una lliçó que Lluís V. Aracil ha repetit i que ben pocs han volgut aprendre: «La normalització implica no sols una actitud favorable envers l'idioma que es tracta de normalitzar, sinó també —i especialment— una esperança i una confiança en l'eficàcia de l'acció social desvetllada i concertada. [...] Una veritable normalització no pot limitar-se mai als aspectes “purament” lingüístics, sinó que ha de tenir en compte al mateix temps un munt de factors clarament “socials”, àdhuc essencialment polítics». Perquè aquests elements estan fallant, hem arribat on som ara: el discurs de la normalització de la llengua catalana s'ha fet carregós i provoca en molts casos avorriment. Les ambigüitats del context social i

polític han marcat el projecte i la pràctica de la normalització lingüística. La manca d'un discurs catalanista modern, capaç de fer-se escoltar a l'hora de construir l'Europa del futur, propicia el desinterès, el derrotisme i l'acceptació, resignada o ressentida, dels pitjors averanys.

Per animar algú a cercar un camí de sortida, en aquest paper —que he escrit sense tenir-ne gaires ganes perquè no em fa cap il·lusió repetir allò que s'ha dit centenars de vegades— seguiré un esquema molt simple, amb innegables ressonàncies ignasians: d'on venim?, on som?, cap on anem? Espero que no molestarà ningú l'aparent aire transcendental d'aquestes preguntes. Desitjo que cap lector no hi endevini el to de veu d'un pare jesuïta que fa la primera meditació d'uns exercicis espirituals, després d'haver aclarit ja la «composició de lugar». Vull tractar qüestions que van molt a ras de terra. I confio que seré capaç de parlar-ne d'una forma més lleugera que aquella amb què se'ns proposava la reflexió sobre el nostre destí etern. Encara que no n'excloï la passió. Una passió, però, que no m'hauria de fer perdre mai la lucidesa. Ni, si convé, l'humor.

D'ON VENIM?

La situació actual, doncs, no s'explica si no es té en compte aquest llarg camí de segles. Però ja he dit que no m'hi vull entretenir, i que us convido a clavar un cop d'ull al passat més immediatament pròxim. Perquè, en definitiva, venim de la Transició democràtica.

Comencem reconeixent un fet que no tinc cap interès d'amagar: la legislació referent a la llengua catalana, que es concreta en la Constitució i en l'Estatut, i que se'n deriva, presenta uns aspectes positius —sobretot si la comparem amb la de situacions anteriors. És gràcies a això que s'ha pogut assegurar la presència del català a l'escola, s'ha consolidat l'edició de llibres i s'ha fet possible l'existència d'algun diari en català, s'han obert a la nostra llengua les portes de la ràdio i de la televisió, i se li ha assegurat una certa presència pública i oficial [...]. Em semblaria injust no reconèixer aquest fet, però considero equivocat no denunciar-ne també les limitacions, les ambigüitats, les insuficiències i les contradiccions.

[...] al llarg d'aquests darrers deu anys, hem anat comprovant que en la legislació —i, per tant, en la pràctica política— es va deixar intacta la concepció unitària de l'Estat: hi ha una sola Espanya, una sola nació espanyola. Cada dia amb més decisió, les altres nacions que havien format l'Estat s'estan convertint en úniques «comunitats autònomes». Les diferències innegables —i la llengua és de les més clares— simplement es toleren, es consideren una nosa que s'ha de suportar —amb evident mal humor, i amb una incomprensió total dels esforços per mantenir-les i reforçar-les [...]. Els historiadors estan força d'acord a afirmar que el catalanisme polític —si deixem de banda alguns casos molt particulars— ha com-

portat sempre un projecte hispànic. És a dir, ha acceptat com una premissa indiscutible que s'havia de desenrotllar a l'interior d'Espanya, malgrat la proposta de reforma de l'Estat que comportava. Si mai s'ha defensat aquesta visió amb un convenciment profund ha estat en l'avinentsa de la Transició. Ningú no pot negar la reforma que ha sofert l'Estat espanyol durant els darrers dotze anys, però ningú no pot negar que, en allò que toca més profundament el reconeixement de la identitat catalana, els canvis s'han fet en el més genuí sentit lampedusià.

Hi ha un altre aspecte important, definidor d'aquesta última dècada. Des de la fi del segle XIX —ja ho he dit— el catalanisme i la cultura catalana s'havien definit per la seva empenta modernitzadora i europea enfront de l'espanyolisme carca i africà. Encara hi ha gent, entre nosaltres, que funciona amb aquest mateix esquema, sense adonar-se de la nova realitat que tenim davant dels ulls [...]. Però mantenir, a hores d'ara, la visió d'Espanya de l'endemà de la independència de Cuba i de Filipines és un greu error, per no dir una animalada descomunal. Sobretot durant la Transició, les coses han canviat de tal manera que la correlació de forces, en aquest camp tradicional de confrontació, ja, potser, no ens és favorable. La inferioritat política havia obligat el catalanisme, reculant cap a trinxeres més segures, de fer-se fort en l'afirmació cultural i lingüística. Aquí ens hem adormit i ens hi sorprendran aviat sense gaires possibilitats de defensa.

No entendríem, però, d'on venim, si només repassàvem —com tenim per costum— la confrontació amb l'espanyolisme. Cal examinar, amb més detenció de la que puc prestar-hi en aquest paper, com s'han desenrotllat les relacions de les diverses forces polítiques i culturals catalanes. Deixeu-me'n fer un breu esment. Les tensions entre els dos partits polítics dominants han desviat el debat —si se'n pot dir debat, que em penso que no— cap a un plantejament estèril i esterilitzador: em refereixo a l'enfrontament entre una Catalunya metropolitana i una Catalunya comarcal —entre Barcelona i la resta del país. Com uns babaus hem caigut en aquesta trampa tan elemental. Sents barcelonins que parlen del món rural com si no hi hagués canviat res des de *Solitud* o *Els sots feréstecs*, i [...] sents molta gent de poble —i de ciutats petites— que engreixen, amb la ignorància i la inconsciència, el tòpic del «xava», fatxenda i pretensions. Entre tots estem fent el joc a qui tindria molt d'interès de potenciar un catalanisme sense Barcelona —o una Barcelona cosmopolita, desvinculada de Catalunya. [...]

Una darrera observació. Venim —i no ens n'hem mogut encara— d'una situació intel·lectualment ridícula i absurda. Que la Constitució i els estatuts siguin una referència constant de l'activitat política i judicial, ho trobo encertat i coherent. Que s'hagin convertit en dogmes intocables per al pensament polític, ho trobo una aberració que mostra ben clarament la misèria d'aquest mateix pensament. Ara resulta que per a molts les coses són —i han de ser— tal com les estableixen aquests documents. Ens hem autoprohibit de pensar no pas solament

allò que seria contrari a aquestes normes intocables, sinó, fins i tot, allò que en podria quedar al marge. La meva dedicació a la teologia no m'havia proporcionat encara una experiència intel·lectual tan ridícula, miserable i repressora.

ON SOM?

Em penso que he donat prou pistes, amb el que he escrit fins ara, de quin és el meu diagnòstic de l'actual realitat lingüística catalana. Però no em puc quedar en unes vagues indicacions, ja que, justament, se m'ha demanat de ser explícit. Ho seré. Encara que estic convençut de la inutilitat, per un cantó, i del risc, per l'altre, que comporta expressar judicis sobre aquesta qüestió. Sé molt bé que provocaré una irritació incontrolable en més d'un si començo afirmant que mai —mai!— no havíem viscut una situació tan greu o un perill tan imminent d'extinció. Ho penso així i em veig obligat a raonar-ho perquè no tinc cap ganes d'espantar el burgès ni ningú. He dit que, durant els darrers anys, hem aturat, en alguns aspectes, el procés de destrucció total a què ens menava el franquisme. I no me'n desdic. Però n'hi ha d'altres, d'aspectes, en què el procés ha continuat —fins i tot s'ha accelerat—, i n'hi ha de nous propiciats per la nova situació. Vegem-ho.

Tots, malgrat reconèixer-ne les limitacions, valorem la presència del català a les escoles. Sembla que d'aquí a uns pocs anys haurem superat aquell ignominiós analfabetisme de la pròpia llengua a què foren condemnades generacions i generacions de catalans. No vull entrar ara a discutir la qualitat d'aquest ensenyament, només desitjo fer notar que gairebé tothom està d'acord a assegurar que no ha pas correspost a aquest augment de l'aprenentatge escolar del català una difusió proporcionada del seu ús. Considero que no són gratuïtament alarmistes les veus que parlen d'un procés de llatinització en el qual hauríem entrat d'una forma, potser, irreversible. Explico el sentit d'aquesta expressió. Qualsevol estudiós de la història de les llengües romàniques sap bé que els qui van convertir el llatí en una llengua morta foren precisament els qui més l'estimaven: els qui en feren una llengua escolar, com més diferenciada millor de la usual en la vida quotidiana. D'aquí —ho sé molt bé— alguns en dedueixen, amb una simplicitat esfereïdora, la necessitat d'acomodar la llengua estàndard culta, sense més ni més, a la llengua que parla la gent. Ja em referiré a aquest punt de seguida, però ara només voldria dir que jo defenso, en canvi, si volem que el català no desaparegui d'aquí a quatre dies, la urgència d'ajustar l'ús normal a la llengua que ara ja aprenen els nens i nenes a l'escola. El que dic no està en contradicció amb l'exigència d'un model de llengua escolar que connecti, passant els filtres convenientes, amb la realitat lingüística del carrer —no m'entretindré en aquesta qüestió, però l'he volguda advertir perquè no estigui tranquil qui em vulgui desqualificar a correcció amb l'estigma de purista o de maniàtic de la llengua.

No puc dissimular que el recurs al «català-que-ara-es-parla», com a norma definitiva, em fa posar nerviós. Sobretot per una raó: perquè es ressuscita una polèmica que ja va fer perdre moltes hores als nostres besavis i que només la ignorància —o la mandra— pot intentar reproduir. No penso, doncs, dedicar-hi ni un minut. Però no em puc estar de fer dues observacions. Com alguns dels vells gramàtics del segle passat, diríeu que molts dels nostres contemporanis creuen que les llengües no estan sotmeses a processos històrics, sinó que la seva evolució es deu a imponderables del fat o —i ve a ser la mateixa cosa— a la inexorabilitat de la naturalesa. Per això, el «català-que-ara-es-parla» —malgrat ser el resultat de la repressió més injusta o de la imposició més insidiosa— es converteix, a parer d'aquesta gent, en un principi intocable, en una realitat que ni podem pensar a transformar perquè violariem unes lleis naturals sacrosantes.

L'altra observació és de més pes i no voldria entrar-la de biaix, ja que em sembla fonamental per justificar el diagnòstic apocalíptic que he formulat de la situació actual de la llengua catalana. Deixeu-me agafar el fil de molt lluny. La història de les llengües ens ensenya que els conflictes lingüístics es resolen o per la via de la substitució o per la de la normalització. Més encara: hem après que el procés de substitució passa sempre per l'etapa del bilingüisme que, sense excepcions conegudes, hi mena d'una forma pràcticament imparabile. Doncs bé, mai com ara —mai!— no havíem viscut en una situació de bilingüisme real tan estès i tan profund. Haurem entrat ja en el camí que convertirà el català en un simple substrat de l'espanyol que, d'aquí a uns cent anys, algun estudiós descobrirà en els topònims o en alguns fenòmens fonètics i lèxics peculiars? Sempre les coses han anat així quan no s'ha invertit el procés de substitució a què ens aboca un bilingüisme de la mena del que ara es consolida entre nosaltres, i que fins i tot alguns responsables dels projectes de normalització ens volen convèncer que és el món ideal cap al qual hem de tendir. Acceptar, sense més ni més, la realitat actual vol dir negar a la llengua catalana «la integritat o plenitud qualitativa de les seves funcions», significa emprendre el camí que condueix a la seva extinció. Desafiar la història, volent fer creure que serem els primers de mantenir la coexistència paritària de dues llengües en un determinat territori, és un error que es paga molt car. De moment —i per aquí anava la meva segona observació—, la presència abassegadora de l'espanyol en la nostra vida quotidiana té uns efectes de degradació del «català-que-ara-es-parla» que fan venir pell de gallina per poc sensible que se sigui. La fonètica horrorosa que destrueix tot el sistema de sonoritzacions i ensordiments, la morfologia desgavellada de dalt a baix, la sintaxi pròpia d'analfabets absoluts, el lèxic convertit en una barrija-barreja incompreensible! Estic segur que aquesta exclamació, amb la qual vull expressar la meva irritació, provocarà en molts lectors un efecte contrari al que desitjo obtenir: consideraran els meus esgarips —perquè ho són— amb el menyspreu i/o la llàstima

amb què se solen considerar els crits d'un histèric o les manies d'un llepafils. No me n'he sabut estar. No em resigno a acceptar la vulgaritat, la degradació més vil —resultat d'una terrible injustícia històrica—, la ignorància pretensiosa, la inconsciència i la mala fe com a criteris rectors d'una política lingüística. Empassar-se pel broc gros la realitat social de la llengua catalana i, encara, voler-la convertir, sense modificar-la substancialment, en un model lingüístic vàlid sense contrastos ni depuracions, significa entrar decididament per la via que porta a l'extinció. Estic segur que hi hem entrat. Arribarem aviat a un punt on serà impossible el retorn?

CAP ON ANEM?

A l'any 1953, Gabriel Ferrater publicava un article amb el títol «Madame se meurt». Aquesta *madame* a què es referia era la cultura catalana. Una qüestió que, entre altres, Ferrater plantejava em sembla fonamental: per què no la deixem morir en pau? Estic convençut que la majoria dels catalans, àdhuc els que militen en un catalanisme radical, no s'han entretingut massa a cercar raons vàlides que justifiquin l'esforç per assegurar la supervivència de la seva llengua. Al llarg de la història moltes llengües s'han mort i no ha passat res. Per què hem de considerar una catàstrofe la desaparició de la nostra? Per què ens resistim a acceptar la possibilitat de mantenir els valors de la cultura catalana en una altra llengua? Si no ens fem, implacables, aquests interrogants, no anirem gaire enllà. I vull advertir que, potser, per a nosaltres aquestes qüestions es presenten amb un caràcter d'urgència crispada, però, de fet, són vàlides per a qualsevol altra llengua, perquè no es tracta simplement de qüestions condicionades per la demografia o per la major o menor força política dels estats. Si a algú li repugna el to, diguem-ne, metafísic d'aquestes preguntes, es pot plantejar el problema en altres termes: quin és el model lingüístic que proposem per a l'Europa del futur?

La referència al marc sociopolític de l'Estat és encara —i ho serà durant una colla d'anys— decisiva a l'hora de definir una política lingüística. Però s'està tornant insuficient. L'horitzó que hem de tenir davant dels ulls és el que es dibuixa amb la construcció d'una nova Europa. I és aquí on tenim encara —ho dic amb la boca molt petita i amb l'ai al cor— alguna possibilitat. Miraré d'explicar-me, malgrat que hauré de fer més d'una volta.

Les propostes del catalanisme polític —i de la plena recuperació de la llengua— han calat amb profunditat i han mostrat la seva solidesa en la mesura que s'han sabut presentar com a projectes moderns i modernitzadors de la societat. Des de la fi del segle passat això havia estat possible —fàcil i tot—, ja que l'alternativa de l'espanyolisme era pura arqueologia visigòtica, tocada de retòrica imperial. Avui, com ja he dit i no vull repetir, les coses han canviat. I la pregunta

que em faig, des de fa temps, és aquesta: continua tenint sentit un catalanisme que vulgui articular la seva força només al voltant de la reforma de l'Estat espanyol? Vet aquí una de les característiques definitòries del catalanisme polític: la seva espanyolitat, en el sentit d'haver comportat sempre un projecte d'Espanya. L'interrogant que, com un corc, em rosega es pot formular així: no haurà arribat el moment de dir amb tota sinceritat l'*Adéu, Espanya* de Maragall? Però no tan sols perquè m'he convençut del fracàs a què està condemnat tot intent català de reforma de l'Estat —mai no aconseguirem de viure-hi còmodament—, sinó perquè veig clar que la proposta de futur va per un altre cantó: és en la construcció d'Europa on podem retrobar la força de la modernitat per al projecte del nacionalisme català.

Des del punt de vista lingüístic, estem en condicions d'elaborar les línies de força d'aquest projecte. No m'entretindrè a exposar-les: ja fa anys que Lluís V. Aracil en va marcar els trets definitoris —vegeu «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova», dins *Papers de Sociolingüística*, p. 23-38. No seria sincer, amb tot, si no confessés una por secreta que em cargola els budells quan em llanço a fer aquestes elucubracions: hi serem a temps?, hi arribarem, a aquesta terra que regalima llet i mel, i que voldríem real i no pas simple creació dels nostres somnis? Perquè jo em veig amb cor de defensar aquest model lingüístic europeu que ha resistit des del naixement de les llengües «vulgars» i que és tan divers del model asiàtic, però si no ens afanyem podem fer tard. Estic gairebé segur de saber cap on hauríem d'anar, però em temo que no hi arribarem.

[...] Deixeu-me repetir la darrera pregunta: cap on anem? Si no fem un canvi radical, anem de dret cap a l'extinció del català —i així manllevo una expressió que uns bons amics repeteixen sovint. Però no hi ha cap fat inexorable que ens hi meni. Si no assolim un futur reconfortant de plena normalitat, no és pas perquè no hi sigui: és perquè no hem sabut —o no hem volgut— fer-lo possible.

Oració de les mans³

Tenim la pell dura, Senyor. Hem heretat el contacte del mall i l'enclusa.
Fem flaïre dels cascots dels cavalls que varen cremar els tres ferrers de les alegries.

Són roges d'estar al costat de la fornal, esperant la roentor de la rella.
Hem aguantat la pipa, hem agafat el martell, hem apretat, crispades, un gra-
pat de terra de Montcada quan el cos caigué al fossar, esbardellat el crani
per les bales.

Hem amanyagat les anques dels poltres i les eugues.

Hem pecat moltes, moltes vegades!

Hem menat la carreta al prat de les Salanques.

Hem munyit les cabres, hem tocat totes les pedres de cal Camagros
d'Aransa.

Hem deixat la suor en l'aparell del telèfon.

Ens hem punxat amb l'agulla, quan tots dormien i els vestits no eren aca-
bats encara.

Hem tocat la paella, la cassola, els alls, les cebes, la mà de morter.

Hem... Hem fet tantes altres coses que Vós sabeu, Senyor.

Per què, doncs, ens voleu ungir?

Per què, Senyor, ens trieu per beneir i per consagrar?

Per què, si són aspres, quadrades, brutes de tantes coses?

Per què voleu que ens vinguin a besar, si tothom s'adonarà que són mans
d'un ferrer, d'una telefonista, d'un pagès? Per què sóc aquí, Senyor?

Per què no en teniu prou del pessebre de Betlem, del ribot de Natzaret, del
martiri del Calvari.

Per què voleu sentir cada matí olors dels prats d'Aransa, asprors del mall,
la terra sagnant d'un 3 de desembre a Montcada?

Per què, Senyor, per què?

Digneu-vos, Senyor, a consagrar i santificar aquestes mans per la unció i
benedicció vostra, a fi que tot el que beneixin quedi beneït i tot el que
consagrin, quedi consagrat i santificat en el nom de nostre Senyor Je-
sucrist.

Gràcies, Senyor.

3. «Oració de les mans», de març del 1959. Aquest poema formava part d'un dietari que Modest Prats va escriure durant un recés que va fer deu dies abans de ser ordenat capellà. Va ser publicat per primera vegada a Modest PRATS, *Homilies de Medinyà*, Barcelona, Empúries, 2011, p. 36.

Quatre cartes i una postal a la societat catalana. Valors i contravalors. Perspectives i tendències⁴

A l'hora d'escriure aquesta ponència no m'he pogut estar de preguntar-me com és que vaig acceptar la responsabilitat de fer-la. No soc sociòleg. Més encara: sento un cert horror instintiu davant les llargues columnes de xifres i les tabulacions que solen acompanyar els estudis sociològics. El meu coneixement de la societat catalana no va pas més enllà del que en pugui tenir qualsevol observador més o menys intuïtiu. Les meves opinions sobre la realitat del país són les de qualsevol contertuli de cafè de poble. Descobreixo ara, amb una punta de vergonya, que si vaig acceptar la proposta del degà de la Facultat de Teologia de Catalunya fou perquè ell —no sé si insidiosament— va afalagar la meua vanitat i jo, com un babau, em vaig deixar enredar. En el pecat he trobat la penitència. El que em dol —i ho confesso ben sincerament— és que l'hàgiu de pagar també vosaltres que, sense tenir-hi cap culpa, m'haureu de suportar una horeta. Us en demano perdó i espero que les comunicacions i el treball dels que intervinguin en els tallers compensaran la insignificança de la meua aportació.

El problema previ que he hagut de resoldre ha estat el de trobar una ordenació que em permetés de presentar d'una forma coherent el conjunt de materials dispersos que, malgrat tot, em decidia d'oferir a la vostra consideració. Us estalvio la relació dels diversos intents que he fet i assajat. Potser us hi divertirieu prou. Finalment, i sense gaire convicció, he optat, seguint els suggeriments del bon amic Josep M. Fonalleras, per una solució que em permet d'explicar-me d'una manera ordenada, encara que possiblement sigui ben poc ortodoxa —si és que hi ha una ortodòxia a la qual s'hagin de sotmetre les ponències. He fingit una relació epistolar amb un corresponsal mig real mig fingit: un rector alsacià, d'una parròquia de Mulhouse, amic meu des de fa anys. Així m'he estalviat el to professoral que volia evitar i he pogut prescindir de notes i referències erudites que haurien estat un farciment amb poques possibilitats de dissimular la senzillesa d'una ponència que es basa fonamentalment en observacions molt simples, en dubtes innombrables, i en la meua monumental ignorància.

Com comprovareu, he mirat d'evitar l'escull de considerar la realitat catalana com un fet tan particular i específic que es pogués examinar com aquell que estudiava una tribu d'aborígens isolats en el seu món amazònic, clos a tota influència forastera. Bé prou i massa que ens sentim sovint com una reserva índia! Crec que

4. «Quatre cartes i una postal a la societat catalana. Valors i contravalors. Perspectives i tendències» va ser publicat per primera vegada el 1993, a la *Revista Catalana de Teologia*, xviii, p. 277-292. El nostre text l'hem extret de la reproducció que va aparèixer a *Engrunes i retalls: Escrits de llengua i de cultura catalanes*, Girona, CCG Edicions, 2009, p. 463-479.

la nostra societat és incomprendible si no la considerem en el marc de la societat europea, per això no podem prescindir de la presentació de l'Europa actual i dels problemes fonamentals que experimenta. La relació de Catalunya amb l'Estat espanyol és una altra dada essencial de la nostra realitat política, social, econòmica i cultural. Pot ser vista de moltes maneres i des de sensibilitats ben diverses, però no podem fer veure que no hi és. Les referències a Europa i a Espanya no esgoten la presentació de la societat catalana. El procés d'homogeneïtzació no ha pas arribat al punt de fer desaparèixer el que ens constitueix un poble: com a realitat i com a projecte. Encara més; aquí hi ha el punt dolç que explica i justifica la nostra trobada d'aquests dies. Comencem, doncs, amb la primera carta.

1. SOBRE EUROPA I EL NOSTRE EUROPEISME

(MEDINYÀ, 4 DE FEBRER DE 1993)

Benvolgut Jean,

Tens tota la raó: Qui ens havia de dir, ara fa vint-i-cinc anys, que ens trobaríem avui amb el panorama que tenim davant dels ulls! Mentre ens passejàvem pels jardins del seminari d'Issy les Moulineaux, aprofitant el sol tebi i una mica trist d'aquells dies de febrer, ensumàvem àvidament els perfums agres i adolescents d'una primavera que era a punt d'esclatar. I com esclataria pels bulevards de París i pels carrers i places de Praga, al cap de tres mesos escassos, quan jo ja havia tornat a Girona! Projectàvem un futur que ens entestàvem a imaginar cert i segur, sense comptar amb la imprecisió i la fragilitat de totes les florides primaverals. Demanàvem l'impossible sense voler fer cap gest concret que el convertís en real. Però ja sabem com va acabar tot plegat: somniàvem una revolució i no vam anar més enllà d'una rebel·lió efímera, que el sistema ha digerit sense gaires dificultats. Fas bé d'insistir en la conveniència de no tancar-nos en nostàlgies estèrils i una mica carrinclones. Deixem-nos, doncs, d'aniversaris que no interessin ningú —amb prou feines a nosaltres dos— i parlem de les qüestions que em proposes en la teva última carta. Em dius que has comprovat, durant la teva estada entre nosaltres, que molts catalans es miren la integració a Europa amb la mateixa ingenuïtat amb què nosaltres vivíem aquells mesos de l'any 68. Parlem-ne.

T'he de dir, d'entrada, que Europa suscita avui a Catalunya interrogants fonamentalment idèntics als que desvetlla entre la gent de l'Alsàcia. Potser no experimentem amb la mateixa intensitat ni amb els mateixos accents de preocupació que vosaltres els problemes —vols dir que hem de parlar d'amenaçes?— que presenta la reunificació d'Alemanya. Potser no veiem amb els mateixos ulls els moviments d'afirmació nacional dels pobles de l'Europa central i de l'est. Potser no ens posaríem d'acord en el judici de tot el que passa als Balcans —encara que estic

segur que compartim l'horror de tanta barbàrie. Potser no faríem la mateixa valoració de Maastricht, del seu significat i de les seves conseqüències. Potser dissentiríem en la interpretació dels escàndols polítics d'Itàlia i no mostrariem el mateix grau d'inquietud per la crisi del sistema democràtic. Potser no mostrariem la mateixa sensibilitat davant dels rebrots de xenofòbia i de racisme. Però —i amb aquesta adversativa estic convençut que redueixo l'abast de les diferències— coincidim bàsicament a l'hora de fer-nos preguntes sobre el present i el futur d'Europa.

L'arribada del nostre país a Europa ha seguit un camí particular. No has d'oblidar que venim de la negra nit del franquisme. En nom d'una mítica Espanya imperial —«una, grande y libre», en deien— es va dur fins a extrems, ridículs i tràgics alhora, el procés d'alienació del nostre poble. Un dels pocs mecanismes de defensa que ens va restar fou el de refugiar-nos en un altre mite, el d'una Catalunya històrica que recreàvem en la seva grandesa medieval i magnificàvem també en les modestes i ambigües conquestes dels primers anys d'aquest segle. I, si un passat més llunyà o més pròxim ens aixoplugava en aquelles hores terribles, el futur ens obria el cor a l'esperança amb la força d'una altra mitificació: Europa. Érem prou conscients de la realitat europea, però necessitàvem creure en un futur que no ens lligués més a una Espanya que representava la negació de la nostra dignitat de persones i de poble. Hauríeu dit que no sabíem que Europa es construïa precisament sobre la base d'uns estats que havien ofegat també, amb la seva força anorreadora, velles nacions i cultures. Era tan fervorós el nostre europeisme que us hauríeu pensat que ens imaginàvem el nazisme i el feixisme com fenòmens propis d'un altre continent. Sentíem tan sovint el general Franco blasmar i desacreditar les democràcies burgeses occidentals, que la defensa que nosaltres en fèiem semblava ignorar llurs limitacions o la corrupció que representen sovint de l'autèntica llibertat i de la veritable justícia. Érem capaços de totes les deshonestedats intel·lectuals per tal de no renunciar a l'única esperança que ens restava sota el franquisme: Europa. L'Europa que s'anava construint sense nosaltres i on esperàvem d'integrar-nos com aquell que torna a casa i retroba un paradís perdut.

Tu em coneixes prou i no em prendràs per imbècil, però deixa-m'ho dir de seguida. A la meitat dels anys seixanta ja havíem llegit prou i viatjat prou més per saber que no hi havia paradisos a l'altra banda dels Pirineus. Amb tot, es va veure ben aviat la poca convicció de la nostra crítica, aparentment radical i revolucionària, de la democràcia burgesa. Ens vam tornar prou lúcids —o escèptics— per acontentar-nos amb la Transició, fent veure que volíem forçar la *ruptura*. L'experiència ens havia tornat prou prudents —o covards— per acceptar la Constitució de 1978 i l'anomenat «Estado de las autonomías», on se'ns concedien certes possibilitats administratives d'acció regional, quan havíem reivindicat el ple reconeixement

ment polític nacional. No ens podíem, doncs, escandalitzar gaire del fet que l'Europa dels nostres somnis, que l'anhelat edèn de la llibertat i la justícia, tingués finalment uns noms molt concrets: es deia Comunitat Econòmica, i es va haver de dir OTAN malgrat les protestes amb què vam acceptar aquesta darrera claudicació. Tot i que ho dissimulàvem en els nostres discursos, sabíem molt bé on anàvem a parar. I érem capaços —ara sí, en una operació que trepitjava els territoris del cinisme— de justificar-ho tot en nom d'una modernitat i d'una racionalitat que semblen no necessitar cap justificació.

Ben aviat vam entrar en el joc individualista i insolidari on només compten l'èxit i el diner. Compartíem a correuita el projecte de la societat del benestar que es desentén, implacable, de tots els qui en queden al marge. Per si ens restava encara algun remordiment estúpid, ens vam afanyar a treure arguments tranquil·litzadors de la crisi viscuda pels països de l'est. Finalment era clar que havíem entrat en el millor dels mons possibles, i no costava gaire de convèncer-nos-en, mentre abandonàvem, amb facilitat de serp que canvia de pell, vells somnis i esperances.

Ara hem arribat on som justament avui i ja no podem mantenir més la ficció, ja no podem fer veure que Europa és un paradís retrobat. Però ens queda el terror de poder tornar enrere i això ens conserva fervors de neòfits o ens fa reaccionar sota els impulsos del complex de nouvinguts que s'han trobat amb la taula parada i que tot ho deuen a la generosa condescendència dels vells amos. Deu ser veritat això que em dius: fem la impressió d'uns ingenus europeistes acrítics que ens arapem a un somni del qual la majoria ja s'ha despertat. T'agraeixo que la teva insistència em faci adonar de la covardia de la nostra manera de fer. El franquisme ens ha convertit en gent poruga i —com ja t'he dit— intel·lectualment deshonest. I això es paga car. Entre d'altres raons, perquè volem mantenir la vigència d'arguments que no poden pesar en l'ànim dels més joves i, a més a més, tard o aviat seran la base del nostre descrèdit.

Tot amb tot, hi ha unes qüestions fonamentals, a l'hora de reexaminar el futur d'Europa, sobre les quals, si ens podem treure del damunt pors i complexos, els catalans podem fer aportacions d'interès. Te les apunto breument, perquè no hi ha dret que converteixi una carta amical en una avorrida encíclica.

La caiguda del mur de Berlín i l'esfondrament del comunisme ens va agafar tots per sorpresa. Aquesta sorpresa general va propiciar arreu interpretacions enfervorides que celebraven el daltabaix i presentaven el capitalisme liberal com l'única opció vàlida d'organitzar la societat moderna. Hem necessitat que la crisi ens toqués per començar a pensar que les coses no són pas tan senzilles. Com pot ser, ja es pregunta la gent, que ens lliurem a l'engrescat panegíric d'un sistema on el benestar d'uns pocs l'hagi de pagar la misèria horrenda de més de mitja humanitat. Com pot ser que acceptem, amb la inexorabilitat pagana del fat, la imposi-

ció d'un sistema que margina tots els qui no poden entrar en un món reservat als privilegiats i triomfadors?

Hi ha un fet que ens hauria de fer ser molt cauts a l'hora de proclamar el nostre europeisme. Un fet que és a la mateixa entranya de la tradició europea. Em refereixo, com ja hauràs suposat, als estats nacionals. La història d'Europa, la més trista i sagnant, ve definida per l'aparició i la consolidació d'aquesta forma d'organització política i social, del segle xv fins als nostres dies. No és pas ara l'ocasió de refer la història des d'aquesta perspectiva, però sí que potser és el moment de denunciar la hipocresia i la mala fe d'aquests mateixos estats. Si no hi hagués casos tan escandalosos com els que ens proporcionen els fets dels Balcans, et faria avinent que són els més fermes defensors del nacionalisme espanyol els qui ens recreen cada dos per tres els perills del nacionalisme «exacerbat». Nosaltres, justament, encara confiem que Europa rebaixi la força dels estats i sigui capaç de trobar una forma de vida que ens asseguri de poder ser el que som. Repensem tots plegats la qüestió del nacionalisme, sense demagògies barates. El que hem viscut a l'Europa central i de l'est, el que s'està sofrint als Balcans ens hauria de fer rumiar. A tots: a vosaltres i a nosaltres. Demostreu-nos que podem esperar ser una veu que soni en el concert europeu sense la necessitat d'assolir la plena sobirania nacional que representa un estat propi, i potser ens convencereu de la conveniència de repensar altres vies per al nostre futur. Tots estem preocupats pel procés imparabla d'homogeneïtzació cultural i política. Tots veiem que, tal com van les coses, d'ací a poc Europa potser no serà res més que una simple província de l'imperi. Això no es resol pas només a base de crear un gran mercat capaç de competir simplement pel gran nombre de consumidors amb què podrà comptar. Hem de reaprendre «la nostra pròpia lliçó»: la de la diversitat nacional sense hegemonies. Aquesta és la forma del nostre camí cap a la unitat.

Des de fa uns anys ens anem convenent de la necessitat de replantejar-nos el sistema democràtic. Vosaltres fa temps que en parleu tranquil·lament. Nosaltres hem de ser més prudents. Ja t'ho he dit: durant quaranta llargs anys, l'establiment de la democràcia a l'Estat espanyol fou un somni que ens va arribar a semblar inassolible. Ara, quan per tot fa crisi la vella forma que sembla gastada i els partits mostren les seves limitacions —i no diràs que no soc prudent amb aquesta fórmula— per connectar la societat civil amb la responsabilitat de la vida pública, escoltem amb un cert temor algunes veus. Entre nosaltres, la crítica a la situació actual sona, a vegades, a nostàlgia de la dictadura. La denúncia i el descrèdit dels polítics d'avui fan pudor de reivindicació d'un passat que alguns encara enyoren i que no hauria de tornar mai més. Però aquestes suspicàcies —que no són manies— no ens haurien de reprimir la imaginació ni esmussar la intel·ligència. Ens ha costat tant d'entendre que la democràcia no consisteix en crits ni en fervors de multituds, que suposa saber viure sense líders que arrosseguen masses o asseguruen una

espècie de protecció paternal, que ara ja ens fa por parlar d'ideals i de projectes de futur capaços d'engrescar. Però també ens resistim a acceptar que l'única solució ens la puguin presentar aquests professionals de la política entestats a demostrar que les seves opcions són les úniques possibles. Volem estar segurs que el truc a la porta, de matinada, només pugui ser el del lleter, però ens resistim a creure que aquesta plàcida vida burgesa ens la muntin uns senyors que s'ho manegen tot sense nosaltres. I, sobretot, volem evitar que sigui només per a nosaltres —quatre privilegiats.

Benvolgut Jean. Ens hi podríem passar hores i hores donant voltes i més voltes, com fèiem en aquelles passejades d'ara fa vint-i-cinc anys. I ja preveig que aniríem a parar a la qüestió que a tu i a mi ens apassiona de debò: a nosaltres, cristians —és a dir, a l'Església—, què ens correspon de dir i de fer? També en aquest punt —com en tants d'altres— ens porteu un fort avantatge. Ens ha costat tant d'aprendre la lliçó de la tolerància, del pluralisme, de l'autonomia del món polític, que ara ni gosem piular. Portem sobre les espatlles un fardell històric tan pesat que ens amaguem, avergonyits, de seguida que algú ens assenjala amb el dit. Callem molt —potser més del compte— i, mentrestant, n'hi ha alguns que alcen la veu i fan creure que són l'única veu cristiana que s'ha d'escoltar. I de sentir. Però d'això en parlarem un altre dia.

Broten ja els ceps del Riesling i del Gewürztraminer? Cada primavera són un exemple d'esperança tossuda. D'ací a un temps ens veurem i en beurem el resultat! Affm.

2. SOBRE INTEGRACIÓ, MARGINACIÓ I MULTICULTURALITAT

(MEDINYÀ, 4 DE MARÇ DE 1993)

Benvolgut Jean,

Ja ho pots ben dir. La meva carta del mes passat reflectia una excessiva preocupació política. El franquisme va marcar tan fortament la gent de la meva edat que ens descuidem sovint que, per a una bona part dels nostres conciutadans, aquells quaranta anys són simplement història i pesen igual que, per a nosaltres, la dictadura de Primo de Rivera o que, per als nostres pares, la guerra de Cuba. Encara que segurament més del compte, hi feia recurs per explicar-te algun dels aspectes particulars que té a Catalunya la integració europea. No sé si el recurs fou prou eficaç. Si res més no, espero haver aconseguit de fer-me entendre. Em sembla bé, de tota manera, que m'estimulis a anar més enllà del camp tan estrictament polític. Perquè compartim amb Europa altres problemes i altres responsabilitats. Tu n'esmentes alguns: la sida, la drogoaddicció, la nova violència feixista i racista, la permissivitat —que ja és indiferència— moral. Ja deus suposar que no m'entre-

tindrè pas en cada una d'aquestes qüestions. Deixa'm fer, doncs, una consideració general que potser ens obrirà un camí de reflexió més fecund.

La societat que estem muntant arracona, cada dia més, grups de gent que no troben en el nostre món formes de vida digna que els integri i els identifiqui. Encara ho pensava avui mateix, quan he passat davant del bar i he vist asseguts als escales de l'entrada aquells sis o set nois. Fa quatre anys eren uns xicots com els altres: anaven a l'escola, venien a catequesi, compartien les festes del poble. Avui, en canvi, els veus desvagats, tancats en la seva colla, fumant, bevent cerveses inacabables o escapant-se dalt de la moto no sé ben bé cap a on. No són d'aquest món nostre, que no els proporciona ni feina ni raons per a viure com nosaltres vivim. Sé de bona font que més d'un es droga fort, i tothom ja els atribueix els últims robatoris. Em fa por que covin uns ressentiments que ens explicarien qualsevol explosió violenta. I és que tots hi ajudem perquè passi. Si preguntes als més jovenets, que encara venen a la catequesi, de quins temes voldrien tractar, et surten amb totes les aberracions imaginables. I no és normal! Com em puc creure que les seves grans preocupacions vitals siguin les violacions, les drogues, la delinqüència? Tenen quinze o setze anys! I adverteix que t'estic parlant d'un poble de set-cents habitants, amb una vida social força ben travada. Què deu passar a les grans concentracions dels suburbis urbans on manca tota forma d'estructuració i d'identificació comunitària?

Potser no té una força dramàtica tan intensa el cas dels vells que passegen la seva soledat pels parcs i per les places de les ciutats, o pels corredors de les residències, però també ens hauria de fer pensar. Els paguem la jubilació i els condemnem a passar els darrers anys de la vida extramurs del nostre món. Podríem fer una llista de col·lectius que viuen d'una forma semblant. Et parlaré només de dos.

El primer és el dels immigrants que ens arriben del tercer món. A nosaltres ens afecta més directament la vinguda de negres i de nord-africans. La seva presència es fa notar ja en alguns indrets i hem experimentat mostres dures de racisme, encara que potser no hem arribat als extrems que es manifesten entre vosaltres o a Alemanya. El problema és greu. A Catalunya, tenim ja una llarga experiència en aquest camp de rebre immigració de treballadors que han vingut aquí a guanyar-se la vida. (Notes accents sospitosos en aquesta forma de parlar que accepta d'entrada que hi ha forasters i gent de casa?) Vivim des de fa anys la inquietud de crear una comunitat ben estructurada, amb la qual tothom es pogués identificar en la varietat rica i enriquidora. No ens n'hem pas sortit del tot. La fractura és una possibilitat sempre real. Però ara el problema és molt més difícil. Les diferències culturals —i aquí hi poso també les religioses— són molt més fortes. Les condicions socials i econòmiques són molt més dures. Les coartades per justificar l'egoisme són molt més a l'abast de tothom. La feblesa del col·lectiu que ara ve a treballar a Catalunya és molt més notòria. Al color de la pell, a la llengua, a l'estranyesa del món on la necessitat els ha fet emigrar, hi has d'afegir un altre

element gens menyspreable. Els espanyols que venien a Catalunya estaven convençuts que no es movien d'Espanya, i fins tenien al darrere una protecció certa de l'aparell ideològic dominant. Els negres i els nord-africans viuen completament desassistits en la intempèrie dels pàries. La seva única defensa consisteix a tancar-se en el *ghetto* on els hem rebutjat: allà se senten grup que els identifica i que estructura les relacions.

Et voldria parlar ara d'una altra gent de qui no fem gens de cas i que també experimenta aquesta sensació de marginalitat. No sé si t'estranyarà, però em refereixo als pagesos. Et vull explicar una anècdota que potser ja coneixes perquè l'he contada moltes vegades. La vaig viure ja fa uns quants anys a la plaça del Duomo de Milà. Més d'una vegada havia aprofitat l'estada, més o menys breu, a la capital llombarda per barrejar-me amb aquells grups que, al costat de l'estàtua de no sé qui, discutien sobre totes les qüestions humanes i divines. Era un plaer per a mi escoltar aquells italians desinhibits i una mica baladrers que amb tota llibertat —i amb aguda intel·ligència— repassaven l'actualitat més viva o miraven d'aclarir els enigmes eterns de la història de la humanitat. Aquell vespre, amb un cert aire d'encantat, em vaig acostar a un cercle de deu o dotze persones. Parlava un home rabassut i galtavermell que, amb veu potent, s'havia imposat a la cridòria d'abans. Més o menys deia això: «Els autèntics pàries de la societat som els pagesos. Els burgesos no ens tenen per a res i vosaltres no ens permeteu de considerar-nos proletaris. Som treballadors explotats, però no ens queda ni la satisfacció de ser el motor de la història o els constructors fonamentals del futur socialista. No som res». Hi he pensat molt, en aquell home que potser va reconèixer algun avantpassat a *Novecento* de Bertolucci. A vegades, em sembla que el sento en la veu ressentida i desenganyada dels nostres pagesos. Se senten marginats per una societat que els està convertint en una colla de subvencionats, per tal que pleguin les vaques i no treballin els camps. Són propietaris de boscos que gairebé no poden tocar perquè, els caps de setmana, la gent de ciutat pugui visitar això que ara en diuen la natura. Veuen a venir que el seu destí és la reserva on potser algun antropòleg anirà a fer un estudi sobre formes de vida periclitades. Els més joves s'escaparan per anar a passejar la seva tristesa i el seu enyorament pels carrers de la ciutat, si abans la frustració i la ira no els fa esclatar violentament. Ningú no els ha reservat un lloc en la construcció del futur. I ho saben.

Tornem al fenomen de la immigració. Ens cal construir l'Europa de la multiculturalitat. Però voldria fer una observació. Hi ha cops que sento discursos sobre aquest punt que em sonen a propostes sorgides d'un fort complex de culpabilitat. Ens fa tanta por que ens acusin de racistes que ens empassem sense la més lleu crítica les formes de pensament i de conducta del món islàmic, poso per cas. I, en canvi, ens autoflagel·lem sense pietat amb acusacions constants a la nostra manera de viure i de ser. Per aquí no anem bé. Sembla que vulguem establir un espai mul-

ticultural, del qual hauríem foragitat prèviament la nostra pròpia cultura. Determinades actituds nostres poden afavorir allò que justament volem evitar: el rebrot del racisme. Els catalans podríem parlar llargament d'on porten aquestes dimissions originades en un malaltís sentiment de culpa.

Pleguem. La Quaresma que hem començat tot just ens ensenya l'autèntic camí penitencial que no mena pas —com el que han seguit molts moralistes i confessors— a un esterilitzador complex de culpabilitat, sinó a la joia lluminosa de l'amor pasqual. *Oremus ad invicem*. Amb l'afecte de sempre.

3. SOBRE ELS CRISTIANS I L'ESGLÉSIA DE CATALUNYA

(MEDINYÀ, 4 D'ABRIL DE 1993)

Benvolgut Jean,

Som ja a la porta de la Setmana Santa. Les celebracions d'aquests dies no em deixaran ni un raconet de temps lliure per escriure't, per això aprofito unes hores de calma, la tarda del Diumenge de Rams, per contestar la teva última carta. M'insisteixes que et parli del Concili Provincial que han convocat els bisbes de Catalunya, tal com et vaig anunciar fa uns mesos. Per contestar les teves preguntes em veuria obligat a fer moltes voltes i no puc entretenir-m'hi. De com està la preparació, tampoc no te'n puc dir gaire res. Tot plegat és encara molt verd. I no m'he pas de dedicar a explicar xafarderies que a tu no t'acabarien d'interessar i a mi em portarien fins a la ratlla de la maledicència. Deixa'm anar, doncs, per la via de les generalitats.

Tots dos vàrem ser educats en la teologia de l'encarnació que assumírem amb la convicció ardent d'uns anys plens d'afany apostòlic. Jo miro de ser-hi fidel, encara que, si és veritat el que m'expliquen, els joves que pugen no van pas per aquest camí. Havíem après la lliçó, per exemple, del P. Chenu —un dels nostres mestres— que ens advertia: «Si el fervor de l'apòstol només s'exaltés amb l'absència de la realitat humana, en el temps i en l'espai, en resultaria alguna cosa més que un desencert pràctic: seria un error doctrinal» (M. D. Chenu, *El evangelio en el tiempo*, Barcelona, 1966, p. 352). O la d'un altre dominic francès —el pare Cardonnel— que m'havia ensenyat: «La sola mesura del capellà és el poble. No es viu, no es respira sense el poble [...]. Si jo no em caso amb ningú és per casar-me amb el poble. Si no engendro tal o tal vivent determinat és per ser pare del poble. Per això, frustrar en el capellà aquest acompliment conjugal, prohibint-li de viure plenament el destí polític del poble, és mutilar-lo, és fer-ne un simple levita». (Ara no trobo la referència bibliogràfica precisa, no tinc temps de buscar-la.) Primmirats com érem, aplicàvem amb rigor, a aquesta eclesiologia, els adverbis de Calcedònia i no em penso pas que ens perdéssim per viaranys monofisites. Hi va haver un

moment —a l'empara de la *Gaudium et spes*— que aquesta teologia va marcar bona part del treball pastoral que es feia a Catalunya. Sembla que ara les coses han canviat. Per què?

No és pas senzill de contestar aquesta pregunta. Hi ha raons diverses i no sempre és fàcil de destriar el pes que té cadascuna. Pensa en la crisi general dels anys del postconcili. Pensa sobretot en un fet, que ens va tocar d'una manera especial durant els darrers anys del franquisme; quedava força clara quina havia de ser l'opció que ens corresponia. I si t'he de ser sincer, em penso que no vam pas ser infidels del tot a les exigències d'aquella hora. Estic convençut, per exemple —i no em vull deixar portar per una falsa modèstia a l'hora de parlar-ne—, que aprenguérem i ensenyàrem una lliçó que encara no sabíem en aquest país nostre: la llibertat dels cristians en les seves opcions polítiques. Encara podria dir més coses, però comprendràs que el pudor em faci ser discret.

Per diverses raons no ens hem sortit tan bé de trobar la forma de presència que ens correspon en una societat plural i democràtica. Ens costa, posem per cas, de saber viure en l'ambigüitat i acceptar-la. La mateixa formació que havíem rebut, l'experiència pastoral a què m'he referit, no ens predisposaven a moure'ns en un món on la línia que separa la moralitat de la immoralitat no és sempre ben clara i on no som els únics amb capacitat reconeguda per determinar-la. Ens vam retirar discretament a un segon o tercer terme i fins potser vam renunciar a ocupar espais que ens corresponien. No te n'extranyis. En la nostra manera de fer hi deu haver covardia, desencerts, infidelitats, cansaments, però ens movia també el temor de mantenir formes de presència eclesial que s'assemblassin a les que nosaltres mateixos havíem condemnat. Hi ha hagut moments en què ens ha dominat un autèntic complex d'inferioritat —i ja dec semblar un psiquiatre baratet, amb aquesta mania de descobrir complexos a tot arreu. Hauries dit que vivíem vergonyantment la nostra fe. Els resultats d'aquesta situació són diversos: una certa marginalització del fet cristià —més enllà del que la realitat ens mostra—, un petit aburgesament de la nostra pastoral, un empobriment de la dimensió popular del nostre cristianisme, una pèrdua considerable de pes significant del nostre testimoni.

El camí sembla obert ara a un cert restauracionisme acrític, perquè ni hem fet, des de l'actualitat del país, aquella discussió que vosaltres féreu anys endarrere i que Daniélou va establir amb aquella frase provocadora: «La prière, problème politique». Temo que ens refugiem a correcció en la comoditat d'un comunitats fetes a mida, deixant a la intempèrie la gent, la bona gent. Temo que l'Església es torni a encastellar en un terreny ben definit com a propi des d'on adoctrinar i oferir seguretats de pedra picada.

M'estaré bé prou de donar lliçons a ningú. Només m'esforço per entendre les coses i descobrir la paraula del Senyor. I t'he de confessar que és particularment difícil en aquesta Catalunya d'avui: no hi ha llamps ni trons, no hi ha situacions

collectives de sofriment terrible. Ens havíem preparat per al desert, i ens trobem ara amb ciutats i viles mínimament confortables, amb gent anguniejada per les oscil·lacions de l'ipecé, amb xerrameques vàcues i intranscendents, amb l'ambigüitat discreta, amb unes formes tolerants que no suporten paraules grosses ni es volen deixar portar per grans ideals. T'ho pregunto a tu, que ja hi tens l'esquena pelada: com s'ha de fer de capellà en un món així? Més ben dit: quins joves es poden sentir atrets a fer-n'hi? L'evangeli és una forma de vida que suposa indispensablement grans ideals, vides tenses que es cremen i es consumeixen en una donació generosa. Ja veus que no em refereixo a opcions individuals. M'interrogo sobre la possibilitat de fer present la paraula de Déu, en aquests termes, en el nostre món. Atenció! La resposta és carregada de conseqüències.

Amb una evident mala fe —de la qual no sols abusar— em recordes una pàgina de l'esmentat pare Chenu. Me l'has feta buscar perquè em donaves la referència del text francès que no tinc a mà. Suposo que és aquella on diu: «La veritat evangèlica no es transmet gràcies a passivitats infantils prolongades. Una església no té plena consistència, si no és en un poble amo del seu destí». Després recorda les paraules d'un bisbe d'Indonèsia: «L'Església, com a missió, pot existir en un país que no és lliure, però, ja que és un cos social, només pot arribar a l'edat adulta en un país sobirà». I les de l'episcopat de Madagascar que sonen així: «L'Església reconeix la llibertat que tenen els pobles de governar-se a ells mateixos. Reconeixem, doncs, la legitimitat de l'aspiració a la independència, així com la legitimitat de tot esforç constructiu per arribar-hi» (*Evangelio en el tiempo*, 250). Com aquell que no diu res, em preguntes si l'Església de Catalunya es pronunciaria avui en aquests termes. Com diuen i repeteixen sempre els entrevistats a la televisió i a la ràdio, m'agrada que em facis aquesta pregunta. Permete'm, però, que no te la contesti. És com si ara volguessis que et parlés de la frustrada Conferència Episcopal Catalana...

Bona Setmana Santa. Per a tots: bona Pasqua.

4. SOBRE INTELLECTUALS, CULTURA I CULTURETES

(MEDINYÀ, 4 DE MAIG DE 1993)

Benvolgut Jean,

És ben bé que sou incurables. Els francesos vàreu inventar la figura de l'intel·lectual, en el sentit modern del mot, i us heu cregut tant la importància de la seva missió que, quan no sentiú el vostre *maître à penser*, us veieu abandonats com una criatura perduda a l'Auchan de Perpinyà el dia de la Constitució o de la Puríssima. Per això em preguntes, amb un to anguniejat, cap on va i en quin sentit es mou la cultura catalana. No sé pas si amb aquesta carta seré capaç de dibuixar-te el pano-

rama amb un mínim de claredat. Estalvia'm una discussió prèvia que ara ens distrauria, tot i que pot ser interessant: qui són els «intellectuals»? Quin pes real tenen en la nostra societat? Ara que els mitjans de comunicació social s'han constituït en els grans creadors d'opinió i en els inspiradors de formes de conducta dominants, hem de continuar valorant la funció dels intellectuals amb criteris de fa més de quaranta anys? En queden encara, de *maîtres à penser*? Ja m'agradaria saber la llista que en farien els catalans! Però deixem aquestes qüestions per a un altre dia.

També arraconaré les referències més generals a la cultura europea, de la qual —com ja et vaig dir fa tres mesos—, en participem tant per bé i per mal. No vull fugir d'estudi i em cenyiré estrictament a qüestions específiques de la cultura catalana. Perquè —i tu que em coneixes ho saps de sobres— soc dels qui creuen que és legítim de parlar d'una cultura catalana. Si res més no, en la mesura que reconeixem altres cultures nacionals, menys amenaçades, certament, que la nostra per l'intens procés d'homogeneïtzació, però també a punt de convertir-se en una romanalla folklòrica i pintoresca.

N'hi ha més de quatre que consideren una pretensió forassenyada aquesta aspiració nostra de veure afirmada la peculiaritat d'una cultura catalana. Són els qui intenten de fer-nos creure que viuen en un món ampli i sense fronteres, però que a l'hora de la veritat no fan res més que apuntar-se a les formes de vida i de pensament pròpies de l'estat més fort i més poderós. Ja els conec de fa temps, per més que fingeixin, aquests nous defensors del colonialisme. Són incapaços de comprendre la universalitat aconseguida per i amb el respecte a la diversitat. A Catalunya, podem presentar una notable galeria d'illustres progressistes internacionals que no fan res més que riure's, des de la seva pretesa superioritat intel·lectual i moral, dels nostres esforços per no perdre la veu en aquest concert de les acabelles del segle xx. Només els agraden les àries, o un cant a poques veus —l'espanyola, si pot ser, i l'anglesa, amb accent novaiorquè.

Aquesta manera d'entendre el progressisme universalista fa molts adeptes, que s'apunten a la llista dels qui miren de desprestigiar qualsevol intent d'afirmar la nostra cultura. Els procediments de què es valen són variats i els registres que usen són més diversos encara. Si te'ls escoltes, la cultura catalana avui és burgesa i demà, pagesa; ahir era carrinclona i demà passat, pretensiosa i de simple aparador; fa quatre dies recorria a un nacionalisme agressiu i la setmana entrant no farà res més que mirar-se el melic; aquest matí era engolida pel mestissatge ineluctable i al vespre és una amenaça per a la cultura espanyola. T'envio uns retalls de diari on podràs veure què et vull dir si llegeixes les cròniques d'un recital d'en Raimon fet el Dia de Sant Jordi.

Al costat d'aquests, que en algun moment ens havien semblat possibles companys —crítics, però companys—, hi ha els de sempre: els qui, si els cargoles molt

i molt, t'arriben a admetre com una peculiaritat regional, no gaire diferenciada, de la gran unitat espanyola. Tant sí com no, ens volen fer passar per espanyols de tota la història. D'aquests, ja no te'n vull parlar més. Saps prou bé que en penso i quin és el judici que em mereixen.

Fetes les advertències preliminars, no puc ajornar més la resposta als teus interrogants. Em preguntes si, en el món cultural català, pesen els intel·lectuals catòlics. (Passo per alt, tal com em demanes, l'ambigüitat de l'expressió. La discussió sobre aquests termes ja és vella i no tindria sentit que la reproduïssim. T'entenc i m'entens; per tant, ja n'hi ha prou.) Si em pogués permetre de ser brutal et contestaria amb un contundent *nego suppositum*, però, com que vull ser més primmirat i no vull ofendre ningú, t'he de dir que pesen molt poc. En la cultura catalana moderna, hi ha una presència cristiana explícita que ha tingut una gran significació i una importància indiscutible. Fins i tot podem dir que, en alguns moments, ha estat hegemònica. Noms com els de Verdaguer, Collell, Torras i Bages, Maragall, Guerau de Liost, Carner, Riba, Ruyra, Cardó, Capdevila i d'altres que farien la llista interminable, són una bona mostra de la contribució dels cristians a la cultura de la Catalunya dels darrers cent anys. No hem d'oblidar, però, que podríem fer una llista semblant per l'altra banda, amb noms que representen una tradició de signe ben distint i, a vegades, diametralment oposat. Seríem insensats i falsificaríem la realitat si no els tinguéssim en compte i no els valoréssim convenientment. No sabia entendre el país —ni em sabia comprendre a mi mateix—, sense assumir aquesta altra línia de la nostra tradició cultural.

Les últimes dècades, sobretot, van suposar —una mica com a tot arreu— l'afermament d'una línia dominant de signe marxista que s'ha anat modificant lentament cap a altres formes de pensament més dèbil, sense abandonar mai la professió d'agnosticisme. Amb el marxisme, es van produir unes certes relacions de contrast per part d'alguns catòlics, propiciades per la col·laboració en la lluita política contra el franquisme. En aquests darrers anys, en canvi, les coses són més complicades. El diàleg amb filosofies que renunciïn, d'entrada, a una visió global de l'home i a trobar un sentit a l'existència i a la història es fa més difícil per als cristians. Si hi afegim que, per a molts joves pensadors i escriptors, la nostra teologia i l'Església han deixat de ser fins i tot una dada sociològica important, s'acabarà d'entendre l'estranya sensació de molts de nosaltres, que vivim en un món on la referència cristiana ha esdevingut inexistent o irrellevant. Em penso que he de fer notar que aquest fet no és exclusiu del món de l'alta cultura, sinó que es viu en la quotidianitat del carrer i que l'experimentem en les relacions més habituals amb la gent. No em puc pas entretenir avui a dilucidar les causes que expliquen aquest canvi. També sé que soc injust no esmentant alguns noms de filòsofs, sociòlegs i poetes joves que desmentirien aquesta impressió d'absència cristiana en la cultura catalana contemporània, que es de-

dueix del panorama que t'he descrit. No puc ser a totes. Si aquest estiu tenim ocasió de veure'ns i parlar-ne, ja matisaré millor les meves afirmacions un pèl simplistes.

Tu saps —i fins me n'has fet brometa moltes vegades— que, a part de les preguntes que em faig sempre com a capellà, a l'hora de parlar de la cultura catalana, vaig a parar inexorablement a la qüestió de la llengua. Deixa-m'hi referir, doncs, sense moure'ns encara d'aquesta perspectiva més estrictament cultural. En l'actualitat, vivim un fet que em fa pensar molt i que em sembla altament revelador. Hi ha un grup d'escriptors —poetes, narradors, filòsofs— catalans de tota la vida que produeixen i publiquen la seva obra en espanyol. Són gent d'un gruix intel·lectual i literari notable. Són reconeguts entre nosaltres i sovint són els més coneguts a fora: les seves traduccions al francès, per exemple, tenen un èxit cert i constatable. Ni cal dir que a vosaltres ningú no us diu que són catalans: us els presenten com a escriptors espanyols, i prou. No em facis entrar ara en la discussió —que ja em comença a avorrir— de la catalanitat o no catalanitat d'aquests autors. Deixa'm, en canvi, fer-te una observació que se sol passar per alt sempre que es tracta aquesta qüestió. El fenomen d'una colla d'escriptors catalans —de bons i notables escriptors, en alguns casos— que presenten la seva obra original en espanyol és pràcticament nou. S'havia donat en unes circumstàncies semblants a la fi del segle XVIII i començament del XIX, però amb unes característiques diferents. Els noms que registrem en aquells anys no tenen un prestigi reconegut —potser amb l'excepció de Capmany i, si vull ser generós, de Cabanyes i de Piferrer. La seva obra, pels temes i per les preocupacions que expressa, és essencialment catalana. Els considerats i considerables autors actuals, en canvi, són fonamentalment barcelonins. I això, la majoria d'ells ho subratlla i ho destaca. Aquesta observació —que dec al Dr. Joaquim Molas— em sembla fonamental per a entendre un aspecte nou de la cultura catalana contemporània. La cultura en català —i adverteix que no m'he referit a les ciències— ha deixat de ser hegemònica entre nosaltres. I aquest fet, encara que molts es neguin a reconèixer-ho, es produeix també en la cultura del carrer, del joc, de la vida més normal de cada dia. I l'última dada que t'he donat no hauria de menystenir-se: es pot produir una mena de divorci entre Barcelona i el país, que seria catastròfic.

Aquest sistema d'aprofitar l'excusa de la nostra correspondència per exposar la meva visió de Catalunya no funciona: no és lícit abusar de la teva paciència ni, barrejant els gèneres, convertir una carta en una mena d'assaig. Les qüestions només poden quedar apuntades, amb una evident parcialitat i amb manifestes injustícies. La fragmentarietat a què m'he vist abocat et portarà per força a unes conclusions esbiaixades. Què hi farem! Ara fa quatre mesos, t'advertia —d'una forma totalment innecessària— que no era un sociòleg. Hauràs tingut ocasió de comprovar-ho a bastament. En una visió molt primària —i segurament injusta— de la

sociologia, et volia dir que m'interessava relativament poc la simple descripció de la societat. Soc de la vella escola, noi. Encara em sorprèn quan em volen fer acceptar les coses amb l'únic argument tret de la constatació, possiblement certa, de la realitat que ens envolta. Soc dels qui volen saber com va el món, justament per a transformar-lo. No cal que em recordin constantment que les coses són com són i no com voldríem que fossin. És una veritat que constato cada dos per tres, però que no justifica la renúncia a treballar perquè siguin com creiem, com esperem, com anhelem que han de ser.

Quan et parlo de Catalunya —que per a mi, com ja t'he dit d'altres vegades, no s'acaba pas en les quatre províncies definides per l'Administració espanyola—, m'adverteixes sempre dels perills del nacionalisme —entenent-lo, tal com ho feu els qui viviu confortablement en el clos d'unes fronteres definides i sacralitzades pels estats, com una aberració dels pobles petits i maltractats per la història. No tinguis por. Tenim ben apresada la lliçó de la solidaritat universal: ens la deia encara un gran poeta català, nascut ara fa cent anys:

La llibertat conquerida en l'apassionada recerca
del que és ver i el que és just, i amb sobrepreu de dolor,
ens ensenyàreu que on sigui del món que és salvada, se salva
per al llinatge tot dels qui la volen guanyar;
i que si enlloc és vençuda i la seva llum és coberta
per la tempesta o la nit, tota la terra en sofreix.
(Carles Riba, *Elegies de Bierville*, ix)

En unes hores tràgiques, personalment i col·lectivament, ens la repetia un capellà del meu poble, assassinat a Xile, aquell terrible setembre de 1973: «Esperem la vostra solidaritat. Enteneu ara el que significa el Cos de Crist? Si nosaltres ens ensorrem, és quelcom de la vostra esperança que s'ensorra. Si de les cendres assolim la vida de nou, és quelcom que neix de nou en vosaltres.» (Joan Alsina).

Benvolgut Jean. Adeu.

5. LA POSTAL

(MEDINYÀ, 4 DE MAIG DE 1993)

Dr. Gaspar Mora

Degà de la Facultat de Teologia de Catalunya. Barcelona.

Estimat Gaspar i Il·lustre degà,

A les moltes felicitacions que hauràs rebut, en ocasió d'aquest vint-i-cinquè aniversari, afegeix-hi la meva, on expresso l'esperança que pugui ser un punt de

referència obligat per a l'Església i per al país. Només ho serà, però, si pot viure «en la difícil i merescuda llibertat».

Pel que fa a la ponència que he de presentar en el Congrés, després de ma-leir-te els ossos per haver-me induït tan eficaçment a comprometre-m'hi, he de dir que ja és redactada, però en uns termes molt poc convencionals. Si no et satis-fà, em sabrà greu, però potser així no et passarà més pel cap la idea d'emboli-car-me en històries com aquesta, que fan anar de bòlit. Gràcies, amb tot, per la confiança; encara que, tal vegada, algú t'hauria agraït que no me n'haguessis tin-guda tanta.

Fins ben aviat. Afectuosament,

Modest Prats

Facultat de Lletres. Universitat de Girona

Plaça de Sant Domènec, 3. 17071 Girona.

Lectura dels textos

ISIDOR MARÍ

Secció Filològica

Institut d'Estudis Catalans